

PATRICIAAT IN ZAKFORMAAT

Sinds precies driekwart eeuw verschijnt een zuinige toenemende reeks families in een ongeveer jaarlijks uitgegeven serie boekjes in zakformaat, in degelijk donkerblauw gebonden. Die serie ging in 1910 van start onder de naam 'Nederland's Patriciaat; genealogieën van vooraanstaande geslachten'. Zij had een zeven jaar ouder zusje, het 'Nederland's Adelsboek', met rode omslag. Sinds lang al onderscheidt het spraakgebruik 't Rooie en 't Blauwe Boekje. What's in a name, een taartje, een gebakje?

A. Korthals Altes

NEDERLAND'S Patriciaat! Geen enkel ander land kent een dergelijk instituut (behalve Duitsland, waar het *Genealogisches Taschenbuch der bürgerlichen Geschlechter* al sinds 1889 gedijt) omdat in weinig Europese landen de niet-adellijke burgerij al zo vroeg een dergelijke sleutelrol speelde in wat het bestel heet. Toch kwam in ons land de serie pas in 1910 op gang, terwijl Nederland ten minste even *bürgerlich* was als dat Wilhelminische Duitsland.

De reden? Wel, wij hadden drie niet te tillen folianten, het *Stam- en Wapenboek van aanzienlijke Nederlandsche Familien*, met de wapenschilden in schitterende kleuren afgebeeld, verschenen tussen 1885 en 1890.

Een heraldisch heer, ijzersterk in de leer van Vorsterman en Van Oijen.

rijmde een studentenbundel rond 1900, want de trilogie was toen een begrip — al werd in deze pompeus opgezette arbeid vrijwel alles zonder nader onderzoek opgenomen.

Zo schreef in 1910 een energieke veertiger, beroepsgenealoog Didericus Gijbertus Van Epen, in het Voorbericht van het allereerste Blauwe Boekje, een werk waarvan hij als redacteur, begeleid door een wisselend aantal collega-genealogen, tot zijn dood 20 jaar later de ziel zou zijn.

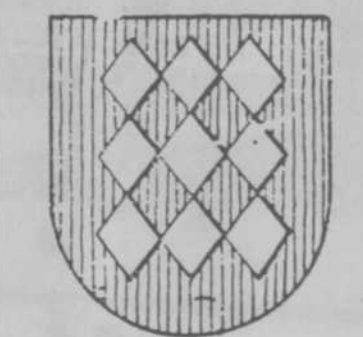
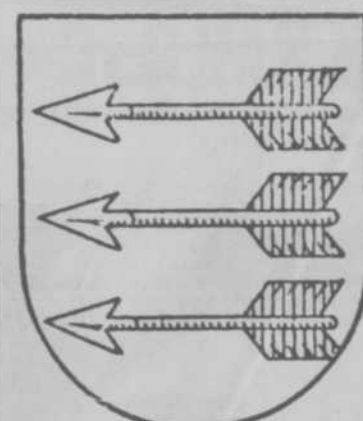
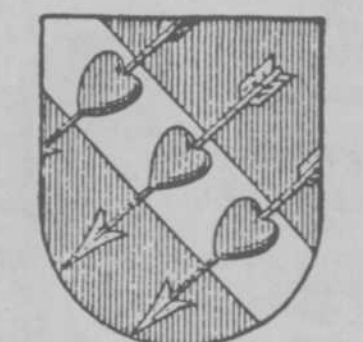
Wat stond Van Epen voor ogen? Hij schreef over de voorwaarden tot opname: 'Van meer dan honderd adellijke families in Nederland toch, bestaan takken welke niet tot den adel van het Koninkrijk behoren, terwijl vele aanzienlijke geslachten met den adel zijn vermaatschapt of wel door hun stand in de eerste kringen verkeerden. Achtereenvolgens worden opgenomen de aanzienlijke families in Nederland welke geen deel uitmaken van den Nederlandschen adel, en personen die door het bekleeden van hoge ambten of door bijzondere persoonlijke verdienste als hoofd eener familie kunnen worden gerekend — een en ander met de in leven zijnde afstammelingen en de bewijsbare voorouders, zoodat ook de niet-adellijke takken van geslachten in Nederland's Adelsboek vermeld, er eene plaats in zullen vinden.'

Kommaatje

Voorhands was dat maar een klein plaatsje. In de eerste elf jaargangen kon Van Epen ruim 700 families een plaats bezorgen door de gegevens te beperken tot een beknopte stamreeks en een onvolledige 'tegenwoordige situatie' (door genealogen *état présent* genoemd) beperkt tot wie toen in leven was. Na die vliegende start ging het echter steeds langzamer-aan. De redactie begon meer eisen te stellen aan de gegevens.

In 1922 kondigde zij aan 'thans geven wij welhaast alleen volledige genealogieën'. Natuurlijk vergde dat meer plaatsruimte. Bovendien werd de mogelijkheid opengesteld om opnieuw een aanvraag te doen voor plaatsing na verloop van circa 25 jaar, omdat belangrijke aanvullingen en verbeteringen waren te maken. Voor die heropnemingen was en is nog altijd veel belangstelling, zodat in de 75 jaar na verschijning van het eerste boekje het opgenomen aantal families niet veel meer dan verdubbeld.

In 1973 maakte mr. O. Schutte in het *Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie* van de eerste 57 jaargangen een inventarisatie, die voor de periode nadien vrij gemakkelijk viel bij te werken. We komen dan op een totaal van 1613 namen, opgenomen in *Nederland's Patriciaat*. Dat kommaatje heeft een centrale betekenis. Want een belangrijk deel van die families zijn niet echt 'Nederlands' in de zin dat hun stamvaders binnen de palen van de Zeven Provinciën en de Generaliteitslanden werden geboren: dat geldt maar voor 944. De rest komt uit het buitenland.

In die categorie levert Duitsland het grootste contingent: 368, waarvan twee derden uit het westen (ruim 100 uit het Rijnland, ruim 60 uit zowel de streken van Westfalen als van Hannover). Daarop volgen België en Frankrijk bijna nek aan nek (beide even over de honderd), terwijl Groot-Brittannië (met 33, en al ten minste 18 Schots) en Zwitserland (met 25) ver achter blijven. De overige 33 namen stammen uit een bonte mengelmooie van landen tot zelfs het Caraïbisch gebied. Dit over 'Nederland's'.

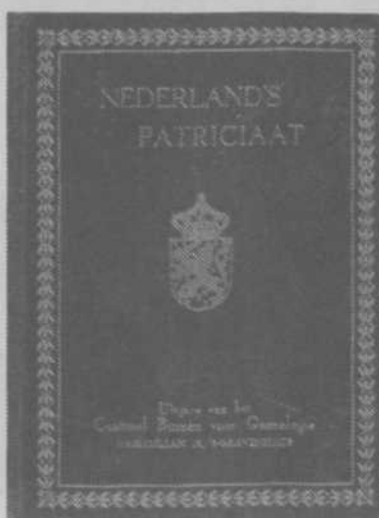
En nu 'patriciaat'. Een vlag die de lading bepaald niet dekt. Want *patricii* in het oude Rome waren bevoorrechte burgers, dragers van de eigenlijke adel die oorspronkelijk als zodanig het al-recht hadden om ambten te bekleden, deel uit te maken van de senaat (senatoren = patres) of de priesterstand. Welnu, dat zou ten hoogste gelden voor de families die vóór de Franse tijd behoorden tot de regenten — maar daarvan is het leeuwedeel met de komst van koning Willem I verheven tot de adel, en zo was die groep al afgeroomd.

Dit zag de redactie dan ook wel in, toen zij in de 25ste jaargang (1939) de door Van Epen gecompileerde criteria, hierboven geciteerd, wat bijstelde: '(O)wv hechten daaraan de betekenis van geslachten wier leden in de hoogere betrekkingen van Staat en Maatschappij hebben gediend, ook al kan men deze geslachten niet rekenen tot de patricische families in engeren zin, d.i. tot die, welke vóór 1795 in de regering der groote steden zitting hebben gehad. Wij zouden anders o.a. vele vooraanstaande geslachten die een anderen godsdienst hebben beleeden dan de Ned. Hervormde uitsluiten'.

In 1943 sprak de redactie over aanvulling met 'het *locale patriciaat* () wier betekenis dus niet tot uiting komt in hoge ambten van staat of belangrijke maatschappelijke betrekkingen, maar in de plaatselijke omgeving'. Nog bleek de titel 'patriciaat' niet voldoende verwaterd. In 1964, als het 50ste boekje verschijnt, schrijft Jhr Van Valkenburg, voorzitter van de Stichting Centraal Bureau voor Genealogie, ten geleide: 'In de latere jaren zijn voor opname in het algemeen in aanmerking gebracht de geslachten die na 1800 regelmatig academici, magistraten, officieren of belangrijke figuren uit het bedrijfsleven hebben opgeleverd, welke grens ook wel naar een later tijdstip is verschoven, wanneer de huidige positie van de familie in bijzondere mate aan deze criteria beantwoordde'. Draaide het bij Van Epen vooral nog om niet-geadelde takken van tot de adel behorende families, in 1964 werd ermee volstaan aan het eind van deze passage nog even te zeggen dat die 'daarnaast () ook een plaats vinden'. Zo zijn we dus aangeland bij het bedrijfsleven, bij aanzien na 1800, soms wel later, en zelfs kan 'de huidige positie' toelating brengen. Waartoe heeft dit nu geleid? Vinden we nu veel van die 1613 families 'aan de macht' in overheid of onderneming? Welnee. Niet hoog in de regering, niet op de kussens van de president-directeur, hooguit van de commissaris.

Of diende dat Ten geleide in 1964 eigenlijk als verklaring voor de in die jaargang opgenomen stamreeks van de familie Philips? Misschien komen nu ook binnenkort in het Blauwe Boekje zij, die vroeger smalend werden aangeduid als 'roomse lapjespoepen' (= Duitsers); Brenninkmeijer, Dreesmann — of topnamen uit ondernemersland als Jurgens, Heijn, Zwolsman, Verolme, Van der Vorm, namen die tot nog toe mankeerden. Wie vinden we dan wel in de gelede leden opgenomen? Veeleer moeten we vandaag de dag zoeken bij de magistratuur (zittende en staande rechterlijke macht), advocatuur, de hogere midden-echelons van ambtenarij (bijv. de Buitenlandse Dienst) en bedrijfsleven (bijv. banken, verzekering, wijn en andere spiritualia). Vroeger ook bij leger- en vloot-officieren. Al met al niet posities waarvandaan overloos invloed valt uit te oefenen.

Nog tot kort na de oorlog lag dat

DE DOOPCEEL VAN 1613 VOORNAME FAMILIES

wat anders. Zo zaten in families als Blijdenstein, Mees, Heldring, Plate, Van der Mandele, Pierson, velen in het hart van het financieel-economisch web, grote readers als Boissevain, Van Hoboken, Ruys, Tegelberg, en hetzelfde gold in de fabrikanterwereld voor Fokker, Van Heek, Ter Kuile, Van Spaendonck en Verkaade, ook al werden zij pas in 1964 met zoveel woorden 'eligible' genoemd. Nu is daarvan weinig meer over dan een handvol: Van Beuningen, Fentener van Vlissingen, Philips. Bekende 'grotten' uit het land, nee dat niet; daargelaten dan vrij recent opgenomen uitzonderingen als De Quay en Drees: de laatste overigens bij de kleine groep van 19 die geen familiewapen presenteren.

Aan echt 'nationale figuren' ook geen overvloed: soms verrassend genoeg, toch: Domela Nieuwenhuis al in de eerste jaargang, en ons aller dirigent Bernard Haitink.

Echte slijk

Toelatingsnormen: hoe werkt dat nu in de praktijk? Drs Van Rijkevorsel, bestuurslid van al genoemde Stichting Centraal Bureau voor Genealogie, uitgeefster van het Blauwe (en ook het Rooie) Boekje: 'Een commissie beziet de aanvragen. Daarin zitten enkele leden van ons bestuur. Oorspronkelijk ging men uit van twee niveaus: de toplaag was de adel die al onder dak was gebracht, daaronder een (vrijwel) *ebenbürtige* groep die dezelfde levensstijl erop nahield als de regenten: De Nerée, Van Sonsbeek, Vos de Waal, Labouchère, of financieel krachtig was, maar geen regenten omdat zij rooms-katholiek of doopsgezind waren, zoals Van der Kun of Van Eeghen.

'Een tweede periode brak aan toen ons boekje open ging voor families die niet in de 18de maar pas in de vorige eeuw waren opgekomen. (Ik herinner me daarbij 't verhaal dat families uit de eerste tien jaargangen volhouden dat je alleen daarin de werkelijke slijk vindt).

'Generaties lang academische titels,' zegt ons Van Rijkevorsel, 'kunnen even goed een criterium vormen als vroegere rijkdom; maar zo een vijf generaties dominees in Drenthe kunnen stuk voor stuk met boerenmeisjes zijn getrouwd, en dat wordt een marginaal geval. Overigens, als 't tot aanmelding en toetsing van de stamreeks komt, dan is tevoren

al voorzichtig afgetast, zodat die familie 't dan wel zal halen. En meestal is er in probleemgevallen toch al geen animo. Sommige families, die wel in de termen vallen, hebben niettemin geen enthousiasme om er wat aan te doen, zoals Van Zinnicq Bergman. Wij bespeuren in de laatste tijd een groeiende belangstelling — 'kan ik er in' — ook voor een heropneming.'

Dan volgt de verwerking. Dat is nog een heel probleem. Allereerst al het familiewapen. Schutte beschrijft dit als 'ongetwijfeld de zwakste zijde van de redactionele arbeid'. Van Rijkevorsel: 'Daarmee is de redactie te weinig kritisch geweest. Driekwart van de families probeert niet eens om op te geven waar 't wapen het eerst werd vermeld of gebruikt. En dan de genealogie. Daarin zijn twee elementen. De historische gegevens: Deugen die, is er gefantaseerd? Daarnaast de *état présent*: is die uitvoerig genoeg, heeft men minder geslaagde takken maar verdonkeremaand? Onze eis is dat een professionele begeleiding plaats vond, en dan willen wij ook nog wel invloed hebben op de verzamelde gegevens. De *état présent* moet volledig zijn.' Hoe zit 't *commercieel* met het boekje? Van Epen schreef destijds: opname geschiedt kosteloos. Alleen voor portretten of voor wapenschilden in kleur moest worden betaald. Later vroeg hij wat geld voor het persklaar maken van de kopij.

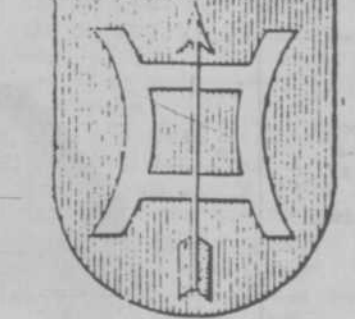
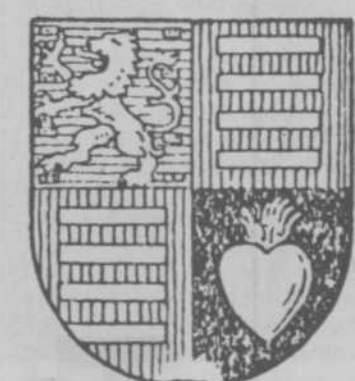
Kostenposten

Nu is uitgegeven een heel wat groterlijker zaak geworden, en Van Rijkevorsel verwijst ons naar onderdirecteur Plomp van het Centraal Bureau, waarin sinds 1945 de uitgave is ondergebracht, nadat Van Epen eigen NV-tje dat het Blauwe Boekje uitgaaf, was geliquideerd. 'Allereerst,' vertelt ons de heer Plomp, 'betaalt de familie onze professionele controle op alle verstrekte gegevens: dat komt neer op circa vijftig gulden per gedrukte bladzijde aan voorbereidingskosten. Moet iets speciaal worden nagetrokken, of is ander extra werk nodig, dan dient meer te worden betaald.

'Verder verlangen we een gegaandeerd aantal af te nemen exemplaren. Tot 1980 schommelde de oplage rond de duizend, sindsdien steeg zij met ongeveer 25%. U moet rekenen, circa 600 gaan naar vaste afnemers, waarvan de helft bibliotheken en instellingen. De andere 600 exemplaren van een jaargang moeten door de daarin opgenomen families worden afgenomen. Reken op een boek van 400 blz., dan vragen we elk van hen een afnemingsaantal in verhouding van die omvang: 1/2 op 1. Beslaat een genealogie dus 40 pagina's, dan moeten 60 exemplaren worden afgenomen.

'Zo'n boekje kost 55 gulden bij voorintekening; los afgenomen (maar de voorraad is minuscule) een tientje meer. Antiquarisch brengen de deeltjes, zeker een complete serie, op veilingen véél meer op.'

Behalve herkomst heeft Schutte in 1971 ook de ouderdom en de godsdienst van de opgenomen families in kaart gebracht. Bijgewerkt tot de laatst verschenen jaargang 1984 komen we op maar 19 geslachten die hun stamreeks terugvoeren tot 1200-1400 (Schutte betwijfelt of al dat moois ook bestand zal blijken tegen strengere toetsing). Het gros plaatst zijn stamvader in de tweede helft van de 16de en in de 17de eeuw: 1147 van de 1613. Uit de eerste helft van de 18de eeuw vinden we 218, de tweede helft 65; uit de vorige eeuw een mager achtal. Pikant is, als we eens naar die oudste generaties door de jaargangen heen kijken dat vaak — vermoedelijk uit gêne — het beroep niet wordt vermeld, of het wijst op nederige kom-af: landbouwer, trommelslager, pruike-maker. Gezien die herkomst en beroepen, hoorde ik 'ns de opmerking: 'Nederland's Patriciaat? Ze kunnen ons beter stellen in de bundel Duits Proletariaat! Ook interessant is de godsdienst, maar helaas, de laatste 30 jaar is het daarnaar meestal maar gissen. Voordien werd dit als een soort visitekaartje in de kop vermeld. Ned. Hervormd: het aller-

grootste deel, 1320 — en daartegenover R.K. een magere 148. En dan te bedenken dat in 1809 die groepen 55% resp. 38,1% van de bevolking vormden! Acht families hadden van oorsprong het joodse geloof: 0,5% in het Boekje, tegen 1,8% van de bevolking. Daarentegen Doopsgezind: 80, d.i. 5% tegen 1,4% van de bevolking.

Schutte commentaar: 'Vóór 1795 hebben slechts weinig niet adellijke R.K. families een sociaal-hoge positie kunnen handhaven of opbouwen; bij de meeste is de sociale stijging pas na 1795 begonnen. De verhoudingsgewijze toename in de laatste jaargangen is hieruit te verklaren.' Voor de Doopsgezinden: zij leverden een groter deel dan hun percentage in 1809, 'vanwege hun capaciteiten op intellectueel, handels- en financieel gebied, vermeerderd met een huwelijks-politiek die alleen huwelijken met geloofsgenoten toestond.' Hetzelfde zouden we voor joodse families willen toevoegen, al blijkt voor hen de toelatingsdrempel in de praktijk kennelijk hoger. Je komt in de rijen bijvoorbeeld geen enkele Portugese naam tegen.

De pijn vs. het zeer

De hamvraag die op de bodem blijft liggen, is: wat onderscheidt nu eigenlijk die 1613 families van de rest van het volk? Niet zozeer hun positie, zagen we. En dat oude geld is ook al lang op. Misschien is hun laatste bolwerk waarachter zij zich nog 'anders' kunnen voelen hun taal, waarop zij overigens allang niet meer het alleenrecht kunnen doen gelden, maar die zij delen met wel een half miljoen anderen. En ook niet omdat Alberding Thijm, Couperus en Brandt Corstius tot hun geleerden behoren. Die 1613 families gaan mét (niet: op) vakantie, liggen in (niet: op) bed, zitten thuis bij voorkeur op een canapé (niet: bank), duiden worden meestal mannelijk aan: dus van koffie of thee wordt niet 'ze' maar 'hij' gezegd. Die dranken zijn ook niet 'heet' maar 'warm'. Als ze zich branden, doet dat pijn (niet: zeer).

Voor bijzondere gelegenheden zullen zij zich verkleeden (niet: omkleeden) in een net pak (niet: kostuum) of broek (niet: pantalon), gekocht in een winkel (niet: zaak). Ze gaan in hun auto (sprek uit: oto; en vooral niet: wagen) en noemen koppig hun koelkast: IJkast. En, zo konden we vorig jaar lezen, wat trof het Helderling pijnlijk toen Van Kleffens sprak van gebakjes, en niet van taartjes — en dat nog wel een diplomaat!

En wat dat eten betreft: zij hebben daarin zin (niet: trek), zij houden niet van iets, of vinden iets niet lekker (niet: niet lusten of lieven), worden misselijk of spugen (niet: overgeven) — en absinteren zich op plee of wc (niet: twalet). Waar anderen spreken, zwijgen zij: bij het voorstellen geen 'aangenaam', bij aan tafel-gaan geen: 'smakelijk eten', en zeker geen: 'smakelijke voortzetting'. Wie dit soort van taal gebruikt heette in zulke families: burgerlijk. Daaronder zat dan nog de kwalificatie: *In-burgerlijk*, of zelfs: eenvoudig. Maar dat laatste was niet een gevaarlijke buur, maar zo ver-af dat 't weer iets charmants kreeg.

Spoken

Och, in dat subtiële, zelf-verzonnen systeem is tegenwoordig ook de klad aan 't komen. Zoals aan een telg van een oud riddermatig geslacht werd voorgehouden dat diens moeder: Pas op, er zijn ook burgerlijke jonkheren — niet anders is het gesteld onder de bonte rijen in het Blauwe Boekje: slijk en gedeclasserd door elkaar heen. En dan liever écht eenvoudig, zoals die eenzame orgeldraaier die in een *état présent* is te vinden, dan besmuikte burgerlijkheid, waarin de schoonmaker wordt tot: hygienisch assistent. Voor het Adelsboekje is er dan tenminste het venijnig commentaar in boekvorm van J. J. P. Bijleveld (secretaris van de Hoge raad van de adel) die ons in 1949 verdraagt dat families 'zonder enig recht daarop' zijn verheven. Zoets ontbreekt voor het Blauwe Boekje.

Influens en geld: nee. Taal: kwijnend. 'Burgerlijk' wordt als burgermans-onderscheid gedoodverfd. Wie vraagt nu nog: wie is uw moeder (waarmee wordt bedoeld: hoe heet uw moeder)? Nee, mogelijk rest alleen nog maar een wezenlijk onderscheid in het Einde aller Dingen. Dan denk ik aan de oude dametjes Van Lennep, die hun grote tochtig-vochtige huis, waarin een voorvader heette rond te waren, toch nog redelijk kwijt-raakten aan, laat ons zeggen, koper Knurftjes. Iemand vroeg hún: 'Hebben jullie hem wel verteld van het spook?' Waarop 't verbaasde antwoord: Verbeëje; en Van Lennep komt toch niet voor die burgermencer spoken! ■

FAMILIEWAPENS UIT 'HET BLAUWE BOEKJE'